

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

Psychoanalytisch indiceren en onderzoek: de Rorschach-inktvlek-kentest volgens het Comprehensive System nader bekeken

Wietske van der Ree

In Nederland is de Rorschach-inktvlekkentest, afgenomen en geïnterpreteerd op basis van het Comprehensive System, onderdeel van het indicatieprotocol voor een langdurige psychoanalytische behandeling en psychoanalyse. Tevens wordt de Rorschach gebruikt voor het bestuderen van behandel-effecten.

Inleiding

Sinds John Exner in 1974 een gestandaardiseerd systeem voor de Rorschachinterpretatie ontwierp, is het onderwerp van veel discussie geweest. Het verzamelen van kwantitatieve, gestandaardiseerde data en de kwalitatieve beoordeling daarvan kwamen in een nieuwe verhouding te staan. In dit artikel wordt beschreven hoe de interpretatiemethode van de responsen op de Rorschachtest volgens het Comprehensive System bijdraagt aan zowel de diagnostiek alsook een wetenschappelijke bijdrage kan leveren aan het bestuderen van behandel-effecten. Een gevalbeschrijving illustreert de interpretatie en het meten van effect van behandeling.

Ontstaansgeschiedenis en onderzoek

Ontstaansgeschiedenis In 1921 ontwerpt de Zwitser Rorschach zijn inktvlekkentest, die bekend wordt onder de naam 'Rorschach'. De Rorschach bestaat uit tien verschillende platen met symmetrisch opgebouwde inktvlekken (zie p. 277), waarvan er vijf met zwart-, wit- en grijs tinten zijn (I, IV, V, VI en VII), twee zwart-wit met rood (II en III) en drie gekleurd (VIII, IX en X). Deze platen worden in een vaste volgorde aangeboden. Het zijn symmetrische inktvlekken, die niet helemaal toevallig de vorm hebben gekregen die ze hebben. Rorschach heeft naar verluidt geëxperimenteerd

W. van der Ree, pedagoog, (kinder)psychotherapeut, gezondheidszorgpsycholoog, (kinder)analytica i.o., is voorzitter en docent van de Nederlandse Rorschach Vereniging en stafme-

dewerker bij de kinderafdeling van het Nederlands Psychoanalytisch Instituut. Correspondentieadres: NPI, Olympiaplein 4, 1076 AB Amsterdam, e-mail: wietskevvdree@planet.nl

met verschillende vormen, kleuren en volgorde van aanbieden, maar uiteindelijk besloten tot de huidige versie. De Rorschach is van meet af aan door analytici over de hele wereld gebruikt voor psychodiagnostisch onderzoek. De responsen worden gezien als projecties van onbewuste inhoud, die door de analyticus geïnterpreteerd en met elkaar in verband gebracht kunnen worden in hypothesen over de innerlijke conflicten. In eerste instantie was dit interpretatieproces puur intuïtief en waren er geen interpretatiesystemen beschikbaar waarmee de responsen op systematische wijze ontleed konden worden. In de loop der tijd zijn er verschillende interpretatiesystemen ontstaan, waarvan de volgende de vijf belangrijkste zijn: Klopfer, Beck, Hertz, Piotrowsky en Rapaport/Schafer (Weiner 1998). Het voornaamste kritiekpunt van testonderzoekers op deze interpretatiemethoden is dat ze te zeer op projecties van de onderzoeker berusten in plaats van op een wetenschappelijk gefundeerde methode over de dynamiek van het innerlijk van de respondent. In 1960 besluit de Amerikaan John Exner dan ook tot ontwikkeling van een logisch, betrouwbaar en gestandaardiseerd coderings- en interpretatiesysteem. De vijf genoemde systemen neemt hij als uitgangspunt en hij integreert deze tot een basiscoderingssysteem. Hieropvolgend begint zijn zoektocht naar empirische onderbouwing van de gekozen concepten en de interpretatie daarvan. In 1974 introduceert hij het Comprehensive System (verder aangeduid met CS) (Exner 2000). In het CS verlopen zowel de testafname, het coderen als het interpreteren geprotocolleerd. Tijdens de afname wordt de plaat aangeboden met de vraag 'Wat zou dit kunnen zijn?' Als alle platen aan de beurt zijn geweest, wordt de respondent gevraagd zijn responsen toe te lichten aan de hand van de vragen 'Waar' en 'Wat in de plaat maakte dat u het zag zoals u het zag?'. Bij het coderen beoordeelt de onderzoeker de responsen aan de hand van een heel scala aan criteria (deze worden later in dit artikel besproken). Dit leidt tot kwantitatieve scores, variabelen en ratio's, die vervolgens worden afgewogen tegen normscores. Op basis van uitgebreid correlatief onderzoek zijn deze scores verbonden met kenmerken van de persoonlijkheidsstructuur en de intrapsychische dynamiek. Hierdoor kunnen hypothesen geformuleerd worden over het innerlijk van de respondent. Door sommige analytici is het CS bekritiseerd omdat het slechts een mechanistische interpretatie van scores zou inhouden. Dit is een standpunt dat op zijn best berust op onwetendheid. De stappen die tijdens het interpretatieproces op basis van het CS genomen moeten worden, voorzien erin om dynamische hypothesen te genereren over het innerlijk van de respondent. Er dient hierbij echter wel op basis van afspraken gehandeld te worden. Wie dit niet of naar eigen inzicht doet, werkt volgens een eigen systeem en niet het CS. Hiermee is de mechanistische interpretatie dus geen karakteristiek van de interpretatiemethode zelf, maar afhankelijk van degene die ermee omspringt.

Onderzoek De normscores zijn tot stand gekomen door uitgebreid norm-onderzoek van Exner en zijn medewerkers. Hierbij zijn meer dan drieduizend personen betrokken geweest: niet-behandelde volwassenen, niet-behandelde kinderen en adolescenten, klinisch opgenomen schizofrene patiënten, klinisch behandelde depressieve patiënten, ambulant behandelde patiënten met een persoonlijkheidsstoornis en/of andere diagnoses. Recent is er in Nederland normonderzoek onder niet-behandelde volwassenen gestart. De eerste gegevens worden binnenkort gepubliceerd (Smid & De Ruiter, in druk).

De empirische onderbouwing gebeurt op allerlei manieren. Uitgebreid test-hertestonderzoek bijvoorbeeld onder zowel volwassenen als kinderen met een variatie van zeven dagen tot drie jaar heeft zicht gegeven op de stabiliteit en betrouwbaarheid van de verschillende variabelen. Zo bleek dat het voorkomen van sommige determinanten en variabelen bijvoorbeeld vooral correleerde met hoeveel spanning en angst een respondent ervoer tijdens het onderzoek; andere variabelen bleken stabiel en zijn in verband gebracht met persoonlijkheidstrekken (Exner 2000).

Ook is er in de loop der jaren veel onderzoek gedaan naar de validiteit en betrouwbaarheid van het CS. Parker en zijn collega's vonden in een metastudie van vierhonderdelf onderzoeken dat de testvaliditeit van het CS vrijwel even groot is als die van de Minnesota Multiphasic Personality Inventory (MMPI): 0,41 voor de Rorschach versus 0,46 voor de MMPI (Weiner 1998).

Eveneens is gebleken dat het coderingssysteem een goede interbeoordelaarsovereenstemming kent, afhankelijk van het onderzoek variërend tussen 0,76 en 0,86 (Weiner 1998).

Tegenwoordig, dertig jaar na het introduceren van het CS, wordt toenevend op allerlei toepassingsgebieden gewerkt met het Comprehensive System: in assessments voor geschiktheid voor specifieke functies, bij indicatiestelling voor ambulante behandelingen, in de forensische psychologie en in effectonderzoek van behandelingen. In de analytische wereld is de Rorschach, geïnterpreteerd volgens het CS, opgenomen in het landelijk voorgeschreven protocol indicatiestelling psychoanalyse en langdurige psychoanalytische psychotherapie voor volwassenen. Naast de Rorschach maken in het persoonlijkheidsonderzoek de MMPI, de ZinnenAanvullijst Curium (ZALC) en de gezinstekening deel uit van dit protocol. Tussen deze testen is de kracht van de Rorschach dat deze zowel normatieve, gestandaardiseerde informatie oplevert vergelijkbaar met de MMPI, alsook zicht geeft op de dynamiek van het innerlijk leven van de respondent. Tevens maakt de Rorschach deel uit van het monitoringsysteem binnen het Nederlands Psychoanalytisch Instituut en is daarmee onderdeel van een langlopend onderzoek naar de effecten van psychoanalytische behandelingen. Recent onderzoek naar de volwassen populatie van het Nederlands Psychoanalytisch Instituut wijst uit dat de NPI-populatie in normatief opzicht weinig lijkt te verschillen van de ambulante patiëntengroep van Exner (Pie-

ters 2005). Ook laat dit onderzoek zien op basis van welke ratio's en variabelen er binnen het Nederlands Psychoanalytisch Instituut bij voorkeur wordt besloten tot een analyse, een vis-à-vis therapie of wordt gedacht aan een verwijzing. Een dergelijk onderzoek onder kinderen is in voorbereiding.

Aard en doel van de Rorschach volgens het Comprehensive System

Wat kan de bijdrage van de Rorschach zijn? De Rorschach is een test die een inschatting geeft van de persoonlijkheidsstructuur en van de persoonlijkheidsdynamiek (Weiner 1998). Persoonlijkheidsstructuur verwijst naar de aard van mensen zoals gedefinieerd door hun huidige gedachten en gevoelens, die het toestandsbeeld (states) vormen, alsook door de duurzame disposities om zich op een bepaalde manier te gedragen, die de persoonlijkheidstrekken (traits) vormen.

Het begrip 'persoonlijkheidsdynamiek' verwijst naar de aard van mensen zoals gedefinieerd door hun onderliggende behoeftes en conflicten, die hen veelal onbewust beïnvloeden in hun denken, voelen en handelen. Deze dynamiek geeft tevens zicht op de wijze waarop de 'states' en 'traits' elkaar beïnvloeden.

De Rorschach genereert informatie over deze aspecten van het persoonlijk functioneren doordat hij mensen confronteert met een situatie die om een probleemoplossing vraagt, waarop ze met hun habituele manier zullen reageren. Dit aspect van de test levert informatie op over hun affectief/cognitief-structurerende stijl. Op het associatieve deel van de probleemstelling, 'Wat kan dit zijn?', zullen ze reageren door het attribueren van idiografische karakteristieken aan wat ze zien. Hierdoor kunnen de onderliggende behoeftes en conflicten duidelijk worden.

De Rorschach kan worden gebruikt om uitspraken te doen over iemands emotioneel-cognitieve stijl alsmede over diens psychodynamiek. Daarmee heeft hij voor analytici zowel een plaats in de afwegingen bij de indicatiestelling als in de evaluatie van een behandeling.

Is de Rorschach een perceptietest of een projectietest? Rorschach zelf noemde zijn test in eerste instantie een diagnostische test gebaseerd op perceptie, waarbij 'zo nu en dan' tendenties zichtbaar konden worden, voortkomend uit het onbewuste (Weiner 1998).

Tot op heden is er een levendige discussie gaande of de inktvlekken voornamelijk een beroep doen op iemands perceptie, en het dus een perceptuele test is, of dat zij voornamelijk een beroep doen op iemands associaties en het in die zin gaat om een projectieve test.

Weiner (1998, p. 8), verbonden aan de onderzoeksgroep rond Exner, geeft de volgende definitie van een projectieve test: een psychodiagnostisch instrument dat door een zekere mate van ambiguïteit het subject ertoe brengt zijn/haar onderliggende behoeftes en houdingen te projecteren in de ant-

woorden die gegeven worden. De Rorschach valt binnen die definitie, gezien de relatief ongestructureerde taak waar iemand voor gesteld wordt. De mate echter waarin iemand daadwerkelijk projecteert bij het geven van antwoorden is afhankelijk van de innerlijke dynamiek en niet iets dat door de test zelf opgeroepen wordt. De inktvlekken immers zijn niet zonder vorm, dus ze kunnen ook waargenomen worden zonder gebruik te maken van bijzondere projectieve mechanismen. Zo is er weinig discussie voor nodig om te zien dat de vlekken op plaat I en V een sterke gelijkenis vertonen met een vleermuis. Aldus is er geen sprake van projectie indien iemand deze responsen geeft. Althans zeer weinig: niets projecteren zou betekenen dat de onderzochte slechts zou kunnen zeggen: 'Dit is een inktvlek.'

In het CS is de Rorschach een instrument dat zowel een beroep doet op perceptuele-cognitieve vaardigheden als op de fantasie. De Rorschach functioneert daarmee als maat voor perceptie én als een maat voor associatie. In veel gevallen zullen responsen tot stand komen door een gecombineerd proces van perceptie en associatie. De onderzoeker moet aan beide aspecten aandacht besteden en kan door zorgvuldig te evalueren op welke wijze deze processen elkaar beïnvloed hebben bij het tot stand komen van de responsen formuleren wat dit over de persoon van de onderzochte zegt.

In het algemeen geldt: hoe unieker de respons is en hoe minder bepaald door het appèl dat de platen doen, des te meer is er sprake van projectie en kan er dus een uitspraak worden gedaan over de onderliggende dynamiek. Het zorgvuldig bestuderen van de structurele variabelen, mede rekening houdend met alle aspecten van het specifieke platenappèl, geeft zowel inzicht in de vraag óf er sprake is van projectie alsook wat de invloed ervan is. Bij de interpretatie van de responsen worden de responsen die de 'grootste' kans op projectie geven, het eerst bekeken. Hierbij is sprake van een zekere hiërarchie.

Het onderscheiden tussen projectie en perceptie

Het onderscheid tussen het projectieve en het perceptieve aspect van de Rorschach kan verder worden verduidelijkt door een derde factor te introduceren: het appèl van de platen zelf. Immers, hoewel de onderzochte zelf betekenis aan een plaat toekent, provoceert een plaat ook een bepaalde respons. De platen I en V lijken zoals gezegd nu eenmaal op vleermuizen, terwijl fel rood kleurgebruik een ander appèl doet dan zachte pasteltinten. De platen hebben een specifieke perceptuele structuur waardoor er thematische voorstellingen en testgedragingen zijn die als vanzelfsprekend opgeroepen worden. De wijze waarop het subject hierop reageert door responsen wel, juist níet of in een bepaalde volgorde te geven, kan betekenisvol zijn. Analytisch gezien kan hier bijvoorbeeld het voorkomen van afweer door middel van angstige vermijding, verzet of diffusie uit worden afgeleid.

Het zorgvuldig beoordelen van de wisselwerking tussen respons en platenappèl is essentieel bij de interpretatie (Weiner 1998). Hoe meer er in een

respons sprake is van projectie, des te meer aandacht behoeft deze respons tijdens het interpretatieproces in zijn thematische voorstelling, omdat deze bij uitstek iets zegt over de persoonlijke dynamiek. Hoe meer een respons daarentegen beïnvloed is door het specifieke platenappèl, des te minder is er sprake van projectie en des te minder moet deze dus in zijn thematische voorstelling aandacht krijgen. Tegelijkertijd zegt de mate waarin iemand geneigd is zijn responsen te laten bepalen door dit appèl iets over de mate waarin iemand geneigd is te doen wat de meeste mensen doen en in staat is zijn perceptie dienovereenkomstig te organiseren.

Ter illustratie geef ik een enkel voorbeeld. Wie op plaat II reageert met de respons dat deze plaat doet denken aan 'geweld', doet dit zeer waarschijnlijk op basis van het rood in deze plaat. Dit rood kan gemakkelijk gezien worden als bloed. Van alle platen doet plaat II het grootste beroep op associaties met geweld. Iemand die op plaat VIII met dezelfde – of vergelijkbare – respons komt, onthult daarmee een ongewoon intense preoccupatie met agressie, die van groter interpretatief belang is dan bij iemand met diezelfde respons op plaat II. Plaat VIII heeft immers vormen en zachte kleuren die niet snel agressieve thema's oproepen, maar juist appelleren aan prettig stemmende, zachte gevoelens. De hypothese kan dan zijn dat er sprake is van een angstige afweer tegen dergelijke warme affecten. De agressie kan vervolgens begrepen worden als reactieformatie hiertegen en mogelijk is er zelfs sprake van sadomasochistisch verwerkte agressieproblematiek.

De invloed van het platenappèl op het tot stand komen van responsen heeft zowel idiografische, oftewel persoonlijke karakteristieken als nomothetische, voor de gehele groep geldende karakteristieken. Dit idiografische aspect is aanwezig omdat is gebleken dat onderzochten hun antwoorden censureren. Net als in een psychoanalyse, is de absoluut vrije associatie fictie. Onderzoek liet zien dat als mensen wordt gevraagd in één minuut per plaat zo veel mogelijk antwoorden te geven, ze met gemiddeld 91,9 responsen komen, terwijl het normonderzoek heeft uitgewezen dat een protocol afgenomen op de standaardwijze gemiddeld 22,7 responsen oplevert (Exner e.a. 2001). Mensen kiezen, al dan niet bewust – alleen al vanwege de reden van afname – welke antwoorden ze wel geven en welke niet, en als zodanig heeft dat idiografische implicaties. Er is tevens sprake van nomothetische aspecten omdat het platenappèl voor ieder gelijk is en het normonderzoek heeft uitgewezen wat gebruikelijke responsen zijn op een plaat en wat niet. Zo is de al eerder geïntroduceerde vleermuis van plaat I, een zeer gebruikelijke respons. Het is zelfs 'populair', dat wil zeggen dat twee derde van de normgroep deze respons gegeven heeft. Toch is het zo dat de ene vleermuis bijzonder kan verschillen van de andere: een vleermuis, gegeven als eerste respons, waarbij deze in het geheel gezien wordt en het een vleermuis is 'gewoon' omdat het op een vleermuis lijkt, is een heel andere dan een gewonde vleermuis vanwege de rafeligheid van zijn vleugels. Deze laatste vleermuis heeft om heel persoonlijke, idiografische rede-

nen deze bijzondere karakteristieken gekregen. In de interpretatie spelen zowel de nomothetische aspecten een rol als de idiografische. Over het innerlijk van de onderzochte van de gewonde vleermuis kan als hypothese geformuleerd worden dat hij het vermogen heeft om te zien en te doen wat in sociaal opzicht gewoon is en dat zijn realiteitstoetsing goed is, maar ook dat hij in zijn denken de neiging heeft de wereld vanuit een somber perspectief te zien en dat hij een aangedaan zelfgevoel heeft.

Idiografische aspecten krijgen betekenis als ze worden afgezet tegen de nomothetische aspecten. Projectie kan hier meer en minder een rol in spelen. Bij de rafelige vleermuis heeft projectie een grotere rol gespeeld dan bij de 'gewone' vleermuis. In het volgende voorbeeld speelt projectie een nog grotere rol: een gewonde en angstig verlamde, biddende vleermuis. Dit vanwege het feit dat hij gaten in zijn vleugels heeft, waarbij de gaten door het wit veroorzaakt worden en het net lijkt of hij bidt vanwege de uitgestrekt handjes bovenin de plaat. In deze respons is in de basis de vleermuis nog wel aanwezig, maar wat overheerst is de kennelijke innerlijke noodzaak van de respondent om dat wat in hem leeft toe te kennen aan de buitenwereld ongeacht de kenmerken van die buitenwereld zelf. Aldus is er sprake van (overmatige) projectie. In dit geval zijn de realiteitstoetsing en het waarnemingsvermogen nog wel goed – de inktvlek lijkt immers sprekend op een vleermuis – maar in zijn denken is er sprake van een verstoring. Mogelijk is deze respondent zo bang voor het ervaren van woede jegens gepercipieerde tekortkomingen al dan niet vanwege een religieuze achtergrond, dat zijn afweer consequenties heeft voor de kwaliteit van zijn denken. Responsen die met gebruikmaking van het wit in de plaat tot stand zijn gekomen hebben een relatie met afgeweerde woede, verzet en oppositie.

Deze voorbeelden zijn gegeven opdat het verschil tussen perceptie en projectie wat verduidelijkt kan worden. Het platenappèl speelt hier een rol in. Dit platenappèl kan worden onderverdeeld in een openlijk en een verborgen appèl.

Het openlijke platenappèl wordt bepaald door de mate waarin de verschillende platen gesloten en/of simpel zijn (platen I, IV, V, VI) versus gebroken en/of complex (platen II, III, VIII, IX, X). De mate van kleurschakering in de plaat, de mate waarin ze beweging suggereren en de gelijkenis die de vlek vertoont met een verscheidenheid aan reëel bestaande objecten zijn eveneens van belang.

Het verborgen platenappèl wordt bepaald door de mate waarin ze associaties geven met seks en geweld. Zo heeft Exner onder zestig vrijwilligers onderzoek gedaan waarin ze gevraagd werd hoe makkelijk of hoe moeilijk ze vijf verschillende bloed- en seksresponsen per plaat konden zien. De helft van de onderzoeksgroep werd medegedeeld dat deze responsen gemakkelijk te zien waren door succesvolle ondernemers, de andere helft dat deze responsen gemakkelijk te zien waren door opgenomen schizofrene patiënten. Het zal niet verwonderen dat – om een voorbeeld te noemen – de top van plaat VI door achttien van de 'succesvolle ondernemers' groep makke-

lijk gezien werd als penis, terwijl maar drie van de 'schizofrene' groep dit makkelijk vond om te zien. Kortom, veel is goed te zien, maar slechts weinig wordt onder woorden gebracht. Onder de normgroep van zevenhonderd volwassenen gaven er maar dertig een seksrespons. Dit terwijl er tweeënder-tig relatief makkelijk te onderscheiden seksresponsen zijn, waarvan er zeven te herkennen zijn als penis en elf als vagina (Exner 2000). Tevens is gebleken dat de meeste seksresponsen met een goede vormkwaliteit te zien zijn op plaat II, terwijl het tegelijkertijd zo is, dat als iemand geneigd is een seksres-pons te geven, de kans het grootst is dat dit gebeurt op plaat VI. Voor gewel-dresponsen geldt dat twee responsen per protocol waar het (mild) uiten van agressie een rol speelt, geassocieerd is met een gezonde agressieregulatie. Op plaat II zijn responsen waar agressie een rol speelt, het makkelijkst te geven. De term 'verborgen platenappèl' verwijst met andere woorden naar dat wat om allerlei redenen verborgen moet blijven, maar wat wel makkelijk gezien kan worden. Seks- en geweldresponsen kunnen vermeden worden om socia-le redenen, maar kunnen ook uit de beleving weggehouden worden vanwege afweer. Interpretatief is van belang een oordeel te vormen over de mate waar-in overmatige afweer een rol speelt in de responsvorming of juist een te geringe mate en alles wat zich daartussen bevindt. Tevens is vervolgens van belang te beoordelen op welke gebieden het geconstateerde consequenties heeft. Voor een goede interpretatie is het zowel noodzakelijk kennis te hebben van alle openlijke en verborgen platenaspecten alsook het verschil te weten tussen idiografische karakteristieken en nomothetische. Het interpretatie-ve verschil tussen perceptie en projectie wordt door dit spanningsveld bepaald. Te weten hoe er gecodeerd wordt in het CS is noodzakelijk, daar op geleide van de coderingen bepaald kan worden in welke responsen er naar alle waarschijnlijkheid sprake is van projectie.

Structurele samenvatting en het groeperen van de variabelen

Na de

afname van de test worden de responsen gecodeerd op basis van specifieke karakteristieken, zoals bijvoorbeeld locatie, vorm- en kleurkwaliteit, speciale scores voor de specifieke manier waarop de respons gezien of gelegitimeerd wordt, het noemen van tweetallen, het geven van populaire responsen of responsen waarin iets wordt gereflecteerd. Er wordt slechts gecodeerd dat wat onder woorden gebracht is door de onderzochte en niet wat zijn/haar respons impliceert.

In de structurele samenvatting worden deze scores in specifieke variabelen omgezet. Het voert in het kader van dit artikel te ver om de structurele samen-vatting uitgebreid te bespreken. Een goed voorbeeld daarvan is te vinden in Exner (2001). Op basis van factoriële clusteranalyse zijn de variabelen gegroe-peerd in zeven clusters. Elk cluster verwijst naar een verschillend aspect van het persoonlijk functioneren. Zo leidt interpretatie van deze clusters tot zicht op de persoonlijkheidsstructuur en de persoonlijkheidsdynamiek.

De zeven clusters en hun mogelijke interpretaties worden hieronder weergegeven (Van der Ree 2001). Tevens verwijzen deze clusters naar de structurele samenvatting zoals die in het CS gebruikt wordt te vinden in bijlage I (p. 278/9). De becijfering en de titulatuur komen overeen.

1. *Controlecluster* – Bekeken kunnen worden de verhouding tussen draagkracht en draaglast, de frustratietolerantie en het gevaar op impulsdoorbraken. Tevens krijgt de onderzoeker zicht op de mate waarin er sprake is van een evenwichtige balans tussen denken en affect en van de mogelijkheid tot reflectief functioneren. Bovendien wordt een indruk verkregen van de coping- en afweerstructuur, of er sprake is van vermijding, spanning, angst, piekeren of verdriet en wat de stijl van waarnemen en beslissen is.
2. *Affectcluster* – hoe verloopt de affectregulatie en -modulatie; is er sprake van veel afweer en zo ja, waartegen; is er sprake van oppositionele tendensen en verzet; wat is de stemming; is er sprake van een stemmingsstoornis.
3. *Interpersoonlijk/objectrelatiescluster* – wat is de kwaliteit en kleur van de objectrelaties; welke indruk ontstaat er over de hechtingsstijl; wat is de dynamiek in de objectrelaties; in combinatie met bestudering van het affect-cluster ontstaat er zicht op de wijze waarop de agressieregulatie plaatsvindt.
4. *Ideatiecluster* – wat is de kwaliteit van het denken; is er sprake van een denkstoornis in engere zin; hoe verhoudt het vermogen tot fantaseren zich tot de realiteitstoetsing; is er sprake van identificatie met reële objecten of gefantaseerde; zijn er specifieke projecties die het denken beïnvloeden.
5. *Mediatiecluster* – hoe is de realiteitstoetsing; ten gevolge van afweer kan deze aangedaan raken, hier kan zicht op verkregen worden door bestudering van dit cluster in samenhang met de andere clusters
6. *Informatieverwerkingscluster* – op welke wijze schenken mensen aandacht aan hun omgeving en investeren ze daarin: ambitieus, nieuwsgierig, genuanceerd en gedifferentieerd of aan de oppervlakte blijvend en kinderlijk, onrijp; zijn ze in staat het sociaal aanvaarbare waar te nemen.
7. *Zelfgevoelcluster* – hoe is het zelfgevoel opgebouwd; is er sprake van narcistische zelfregulatie en zo ja, hoe; hoe liggen de introspectieve vermogens; is er sprake van een stevige identiteitsstructuur; hoe ligt de genderidentificatie; is er sprake van specifieke thematiek in lichaams- en zelfbeleven.

Deze opsomming betreft slechts een eerste grove selectie van de aspecten van de persoonlijkheidsstructuur en psychodynamiek die bestudeerd kunnen worden. In totaal worden in drieënnegentig stappen ruim honderdvijftig variabelen bestudeerd tijdens het interpretatieproces. Dit vormt ook meteen het nadeel van het CS. Het is tijdrovend en gecompliceerd om het zich eigen te maken.

Ondanks dit nadeel en het gevaar te verdrinken in deze overvloed aan kwantitatieve gegevens, biedt het CS als geen andere methode de mogelijkheid een brug te slaan tussen analytische concepten en de validering daarvan. Burns e.a. (1991) hebben bijvoorbeeld in onderzoek aangetoond dat een concept als 'objectrelaties' constructvaliditeit bezit. Ook is er een duidelijke correlatie tussen de kwaliteit van de objectrelaties, het niveau van functioneren in interpersoonlijke relaties, psychopathologie en de wijze waarop deze gerepresenteerd worden in de Rorschach (Burns e.a. 1991). Interessant is het onderzoek van Blatt (Blatt & Lerner 1983) die heeft geprobeerd met behulp van de Rorschach vast te stellen wat de normale ontwikkeling van objectrelaties is. Helaas heeft dit onderzoek als manco, dat het niet is uitgegaan van normale proefpersonen van jonger dan elf jaar, maar juist van oudere mensen. Interessant terrein voor verder onderzoek.

Een gevalsbeschrijving

Ter illustratie van de toepassingsmogelijkheden van de Rorschach worden twee Rorschachprotocollen van dezelfde jongen gepresenteerd. De eerste afname heeft plaatsgevonden voor de behandeling, de tweede acht maanden na de afsluiting van de therapie. Vergelijking van beide protocollen laat zien hoe en waarin hij veranderd is. Deze constatering kunnen gedaan worden zonder inhoudelijk iets over de behandeling te weten. Daarom wordt afgezien van een inhoudelijke beschrijving van de behandeling en worden slechts enige anamnestiche gegevens gegeven. Doel van de tweede meting is immers een uitspraak te doen over het effect van de behandeling, uitgedrukt en gemeten met een instrument dat dit 'objectief' kan vaststellen.

Bij de bespreking zal telkens verwezen worden naar het cluster waar de interpretatie betrekking op heeft. Zo veel mogelijk zal de te verwachten normscore – dat wil zeggen de 'normale' drempelwaarde voor niet-aangemelde kinderen van zijn leeftijd – erbij vermeld worden. Niet alle gebruikte termen en variabelen waarnaar wordt verwezen, zullen binnen het bestek van dit artikel op hun merites besproken kunnen worden. Ter wille van de leesbaarheid zullen soms de onderliggende data niet vermeld worden en zal direct een interpretatie van een bepaalde score weergegeven worden.

Geert is acht jaar als hij bij het NPI wordt aangemeld en onderzocht. Hij is de oudste zoon in een gezin met (stief)vader, moeder en (half)broertje. Zijn vader is enkele weken na zijn geboorte overleden aan kanker. Vrijwel meteen komt stiefvader in beeld. Deze zorgt voor Geert, terwijl moeder werkt. De ouders ervaren Geert als hoogbegaafd. De WISC-Rn onderbouwt dit slechts gedeeltelijk. Op school loopt Geert in zijn klas ver vooruit. De ouders willen dat Geert een klas overslaat. Ze melden Geert aan omdat ze zich zorgen maken over zijn stemming en vragen zich af of hij depressief is. Zij denken dat dit mogelijk komt doordat hij in de klas zo ver vooruit is. De ouders hebben niet het idee dat er bij Geert sprake is van het missen van zijn eigen vader.

Geert praat graag alleen – en enthousiast – over rekenen en het belang daarvan. Hij weet hoe goed hij daarin is. Eigenlijk vindt hij iedereen die niet zo goed kan rekenen als hij behoorlijk dom. Geert heeft een hekel aan domme mensen. Hij is het met zijn ouders eens dat hij vooral naar de therapie zou moeten komen omdat hij last heeft van domme mensen. Zijn stiefvader ervaart hij als vader. Met stiefvader gaat hij geregeld naar zijn sport en geniet daarvan. Hij zegt er geen behoefte aan te hebben dingen over zijn eigen vader te weten en denkt ook dat zijn ouders dat niet zo prettig zouden vinden. Zijn broertje is erg lief, vindt Geert.

In de stafbespreking is er een discussie over de diagnostische differentiatie tussen een contactstoornis in engere zin versus zeer ernstige narcistische problematiek. Het kinderpsychiatrisch onderzoek wijst vanwege de wijze van contactname meer in de richting van een mogelijke contactstoornis, het Rorschachprotocol meer in de richting van ernstige narcistische problematiek. De conclusie van de staf is dat de gebrekkige contactname begrepen kan worden als onderdeel van de narcistische problematiek en dat er behalve de gebrekkige contactname te weinig aanwijzingen zijn voor een contactstoornis in engere zin. In de navolgende bespreking zal dat verhelderd worden.

Een psychotherapie van tweemaal per week wordt geïndiceerd, maar uiteindelijk wordt slechts eenmaal per week geëffectueerd. De behandeling heeft bijna twee jaar geduurd. In de behandeling heeft de focus vooral gelegen op het valideren van Geerts zelfgevoel en het stimuleren van fantasie.

De eerste afname Het is een zeer uitzonderlijk protocol. Het zelfgevoel-cluster (cluster 7) laat zien dat Geert tien responsen heeft waarin er een object gespiegeld in het water of in een spiegel gezien wordt. Deze zogenaamde reflectieresponsen (Fr+rF) zijn zeer ongebruikelijk en wijzen op grote narcistische problematiek. Er is sprake van een zeer opgeblazen zelfgevoel bij Geert. Op de zogenaamde egocentriciteitsindex ($3r+(2)/R$) heeft hij een score van 1,24, terwijl de normscore voor zijn leeftijd tussen de 0,20 en 0,30 ligt.

Inhoudelijk doen Geerts reflectieresponsen zeer concretistisch aan doordat hij ze geen verdere invulling geeft. Hij laat het bij de letterlijke constatering dat het om een spiegeling van 'iets' in een spiegel gaat. Geerts binnenste lijkt leeg te (moeten) blijven, beschikbaar om gevuld te worden door het beeld (van de ander).

Kinderen met een contactstoornis in engere zin hebben over het algemeen een heel lage score op deze index en geen reflectieresponsen, omdat er bij hen geen sprake is van een gevoeld zelfgevoel.

Op plaat III ziet Geert 'twee mensen die elkaar aankijken'. Dit is de enige respons waarbij hij een relatie tussen twee mensen ziet. Voor de interpretatie in het interpersoonlijke cluster (cluster 3) betekent dit dat er geconcludeerd kan worden dat hij nauwelijks tot relaties tussen zelf en ander komt en geheel en al betrokken op zichzelf is. Er is sprake van zeer ernstige, en naar het lijkt vroege narcistische problematiek.

Zijn affecthuishouding (cluster 2) wijst op een verstoorde regulatie van zijn emoties. Vooral de responsen op de platen VIII, IX en X met hun zachte pastelkleuren geven zicht op de affectregulatie. Geert komt niet verder dan het benoemen van wat hij ziet: 'een paar kleuren' (in de bijlage is dit te zien in de verhouding $FC:CF=C$, deze is bij Geert 0:2). Er vindt geen integratie van indrukken plaats, noch zijn er gementaliseerde responsen waar affect een rol in speelt. Op geen enkele manier lijkt hij zijn emoties te kunnen gebruiken bij het oplossen van problemen. Deze totale afweer van affect is voor een jongen van zijn leeftijd zeer uitzonderlijk.

De tweede afname Uit de tweede afname blijkt dat Geert zich in de afgelopen tweeëneenhalf jaar geweldig heeft ontwikkeld. In een aantal opzichten zou het voortzetten van de behandeling te prefereren zijn omdat uit deze tweede afname blijkt wat er is blijven liggen. Geert echter heeft inderdaad een klas overgeslagen en hij gaat nu naar de middelbare school. Zoals zo veel kinderen wil hij hier graag 'gezond' en zonder therapie aan beginnen. Hij weet dat hij terug kan komen als hij daar behoefte aan heeft.

Veranderingen Belangrijk is de verandering in zijn zelfgevoel (cluster 7): de grote hoeveelheid reflectieresponsen is verdwenen ($Fr+rF=0$) en de egocentriciteitsindex komt deze keer uit op 0,19. Tijdens de eerste afname was dit 1,24 vanwege zijn opgeblazen, leeg aandoende grootheid. De huidige score van 0,19 is zelfs wat aan de lage kant en wijst erop dat Geert moeite heeft om zijn zelfwaardering op peil te houden. Toch is dit een enorme verbetering, want deze bevinding betekent dat Geert veel meer dan twee jaar geleden in staat is om op basis van de realiteit twijfels en gedachtes over zichzelf te hebben én die te verwoorden. Dit zal voor hem wel extra moeilijk te verdragen onlustgevoelens over zichzelf meebrengen en spanning genereren. Uit het controlecluster (cluster 1) blijkt dit dan ook: er is sprake van innerlijke spanning en mogelijk wat problemen met de impulscontrole. Toch is ook dit te prefereren boven de score op de eerste afname, die duidde op een overgrote, zeer sterke controle en allesoverheersende vermijding van het ervaren van affecten. Dit blijkt uit de score $D=-1$ versus een D -score van $+1$ bij de eerste afname. Een score van $D=0$ wijst op een innerlijk evenwicht waarbij de verhouding tussen draagkracht en de draaglast evenredig is.

Tijdens de eerste afname hield Geert zijn innerlijke balans (cluster 1) als het ware onder controle door alle moeilijk te verdragen mentale beelden en gevoelens buiten de deur te houden. Nu is daar veel minder sprake van: hij laat de spanning meer toe en lijkt minder geneigd dit met grootheidsbeelden toe te moeten dekken. Ook heeft hij enige weet van zijn behoeftes en ervaren tekorten, alhoewel dit nog steeds aan de magere kant is. Geerts mentaliserend vermogen omtrent zijn eigen behoeftes is enigszins toenomen, maar uit oogpunt van een gezonde ontwikkeling zou hij best wat

meer kunnen gebruiken. FM-responsen zijn dierbewegingsresponsen en verwijzen naar het vermogen eigen behoeftes te kunnen mentaliseren. De normaalwaarde ligt rond de 4 responsen per protocol. Geerts mentaliserend vermogen omtrent zijn eigen behoeftes is dus enigszins toegenomen, maar uit oogpunt van een gezonde ontwikkeling zou hij best wat meer kunnen gebruiken.

Uit het affectcluster (cluster 2) blijkt dat Geert meer van zijn affecten gebruik kan maken dan eerst. Ruim twee jaar geleden was er sprake van een totale gevoelsafweer, nu gebeurt er voorzichtigjes aan wel het een en ander op dit gebied. Hij kan meer dan eerst emoties een rol laten spelen bij het nemen van beslissingen. Dit is onder andere af te leiden uit de variabele die bepaald wordt door de gewogen som van de verschillende soorten kleurresponsen (W_{sumC}). $W_{sumC}=1$, waar deze eerst 0 was. Kinderen van zijn leeftijd komen gewoonlijk op een W_{sumC} tussen de 4 en 5 uit.

Het interpersoonlijke cluster (cluster 3) toont dat Geerts passieve geneigdheid hetzelfde is gebleven. Exners (2000) onderzoek heeft al eerder aangetoond, dat deze determinanten tot de meer stabiele persoonlijkheidstreken van mensen behoren, en inderdaad is Geert in dit opzicht niet veranderd (het aantal actieve bewegingsresponsen is kleiner dan het aantal passieve bewegingsresponsen, $a < p$). Ook is de kwaliteit van de objectrelaties hetzelfde gebleven. Een belangrijke verandering die wel is gerealiseerd, is zijn vermogen zich te identificeren met reële objecten in plaats van met gefantaseerde. Bij de eerste meting was deze verhouding precies andersom: Geert identificeerde zich meer met gefantaseerde dan met reële objecten. Dit blijkt uit de actieve mensbewegingsresponsen versus de passieve mensbewegingsresponsen ($Ma:Mp$; uit cluster 4). Uit Exners onderzoek is gebleken dat deze verhouding iets zegt over de wijze van identificeren. Actief verwijst naar het reële, passief naar het gefantaseerde. Er is bovendien sprake van veel meer leven in Geerts relaties. Met name lijken aspecten van agressie tot leven te zijn gekomen. Hij heeft deze keer een aantal responsen waarbij de interactie tussen de objecten agressief gekleurd is ($AG=2$). Enerzijds wijst dit op een gezonde assertieve houding die Geert kan aannemen in relaties, anderzijds is enige bezorgdheid wel op zijn plaats, omdat er niet veel anders tegenover staat. Hij heeft geen mensresponsen waar enige warmte of prettige samenwerking blijkt uit de relatie ($COP=0$). Mogelijk verklaart dit waarom er bij deze tweede meting sprake is van een verhoogde isolatie-index, welke verwijst naar eenzaamheidsgevoelens. Deze is nu 0,25, terwijl 0,16 de normaalwaarde is. Hij voelt waarschijnlijk nu meer eenzaamheid. Het vertegenwoordigt wellicht wat er in zijn binnenste is gebeurd door het afnemen dan wel wegvallen van de allesoverheersende grootheid van zijn primaire objecten. Behalve de assertieve kant van de agressie is er ook de angstige kant. Op plaat II ziet Geert nu: "Twee beren die aan het vechten zijn. Er zit ook wel een beetje bloed bij ... hoort erbij vind ik ... hier komen ze tegen elkaar aan ... bloed door de

kleur ... dat er bloed vloeit, op die lichamen en er zal nog wel meer komen, denk ik.' Op plaat VII doet hij eveneens uitspraken die verrassend heftig zijn: '... Indianen die ruzie maken ... omdat ze tegen elkaar schreeuwen en ze staan zó met hun armen, waardoor ze heel opgewonden zijn.' Gunstig is dat Geert langzaam maar zeker een wens lijkt te ontwikkelen zich te kunnen ontplooiën. Zo ziet hij op plaat V 'een albatros ... omdat hij zo breed zijn vleugels uit kan spannen ... daarom is het een albatros.'

In het algemeen kan geconcludeerd worden dat gezien de ontwikkelingen die er in Geert hebben plaatsgevonden retrospectief bevestigd wordt dat Geerts problematiek vooral van narcistische aard is en er geen sprake is van een contactstoornis in engere zin.

Tot slot

De opzet van het bespreken en vergelijken van deze twee protocollen was enig zicht te geven op de toepassingsmogelijkheden van de Rorschachtest, geïnterpreteerd op basis van het Comprehensive System. Ten behoeve van dit artikel is ervoor gekozen dit niet uitputtend te doen: het Comprehensive System voorziet in het in een bepaalde volgorde bestuderen van ten minste drieënnegentig stappen, waarin verschillende variabelen gewogen moeten worden, onderverdeeld in zeven clusters.

De bespreking toont dat de Rorschach een belangrijke plaats kan innemen in het diagnostische proces. In de onderhavige casus kon de Rorschach differentiëren tussen een contactstoornis in engere zin en ernstige narcistische problematiek. Tevens is getoond dat de Rorschach een zinvol instrument is als het gaat om het meten en evalueren van effecten van behandeling. Het Comprehensive System biedt een methode die veranderingen objectief en met een bepaalde maat kan vaststellen. Dit kan per individu bekeken worden, maar ook groepsgewijs. Hierdoor kan de Rorschach een bijdrage leveren aan een wetenschappelijk verantwoorde methode om effecten van behandeling te meten. Het kan gedeeltelijk het kritiekpunt dat analytische behandelingen te zeer subjectief en op grond van $N=1$ worden geëvalueerd, ondervangen en anderzijds tegemoet komen aan de door analytici geformuleerde noodzaak om met instrumenten te werken die uitgaan van de persoonlijkheidsdynamiek.

Veranderingen die plaatsvinden worden zinvol gerepresenteerd in het CS. Een overwegend tentatieve methode van interpreteren ofwel een niet-gevalideerde methode heeft deze potentie niet. Ditzelfde geldt voor een louter klinisch oordeel: aspecten van iemands innerlijk kunnen niet zo precies begrepen worden. Klinisch, tentatief interpreteren en interpreteren op basis van welk niet empirisch onderbouwd interpretatiesysteem dan ook kent dit nadeel. Het CS is op dit moment het enige interpretatiesysteem dat dit nadeel in voldoende mate kan ondervangen.

Een psychologisch testonderzoeksprotocol dat wil bogen op kwaliteit en betrouwbaarheid en waarin de Rorschachtest is opgenomen, is alleen accepta-

bel indien de test wordt afgenomen en geïnterpreteerd op basis van het CS. Om deze reden maakt de Rorschach, afgenomen en geïnterpreteerd op basis van het Comprehensive System deel uit van het landelijk geldende protocol indicatiestelling langdurige psychoanalytische psychotherapie en psychoanalyse.

Literatuur

Blatt, S.J. & Lerner, H. (1983). The psychological Assessment of Object Representation. *Journal of Personality Assessment*, 47, 7-27.

Burns, B., Viglione, D.J. & Perry, W. (1991). The Rorschach Human Experience Variable, interpersonal relatedness and object representation in nonpatients. *Psychological Assessment*, 8, 92-99.

Exner, J.E. jr. (2000). *A primer for Rorschach interpretation*. Asheville NC: Rorschach Workshops.

Exner, J.E. jr e.a. (2001). *A Rorschach workbook for the Comprehensive System*, fifth edition. Asheville NC: Rorschach Workshops.

ville NC: Rorschach Workshops.

Pieters, A. (2005). *Psychoanalytische indicatiestelling: een Rorschach studie bij het Nederlands Psychoanalytisch Instituut*. Amsterdam, stageverslag o.b.v. Jolien Zevalkink

Ree, W.E. van der (2001). *Rorschach en het Comprehensive System*. Amsterdam, interne notitie t.b.v. het Nederlands Psychoanalytisch Instituut.

Smid, W. & Ruiter, C. de (in druk). Dutch Norm Samples. *Journal of Personality Assessment*.

Weiner, I.B. (1998). *Principles of Rorschach Interpretation*. Londen: Lawrence Erlbaum.

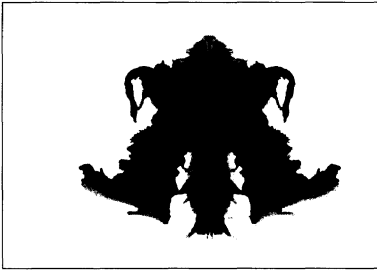
Psychoanalytical assessment and research: a closer look at the Rorschach test according to the Comprehensive System

The Rorschach assessment method by means of the Comprehensive System is introduced. The CS is an empirically based interpretative method developed by John Exner, with proven validity on a par with that of the MMPI. Using an unvalidated method has the disadvantage that it shows rather more what is in the mind of the tester than the tested. For this reason the Rorschach test, based on the CS, plays a central role in psychoanalytical assessment and research programs designed to evaluate treatment outcome. It can also be very useful in validating psychoanalytical concepts. Some fruitful research programs show that a psychoanalytical concept like object relations has good construct validity.

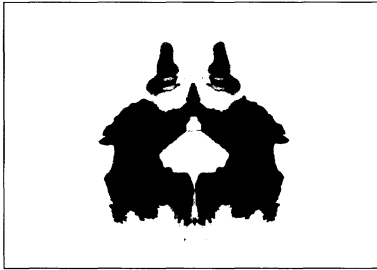
Key words: comprehensive System, psychoanalytical assessment, psychoanalytical construct validity, Rorschach interpretation method, therapy outcome research

Manuscript ontvangen: 6 augustus 2005

Definitieve versie: 19 oktober 2005

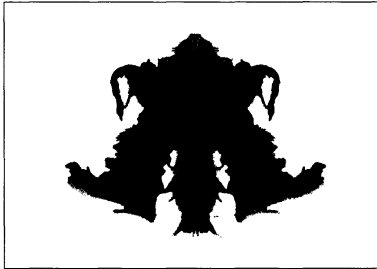
Plaat I

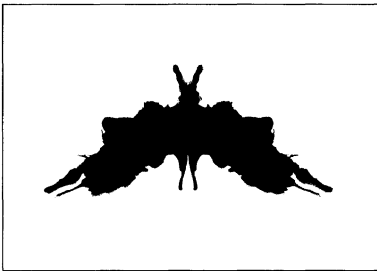
Plaat II

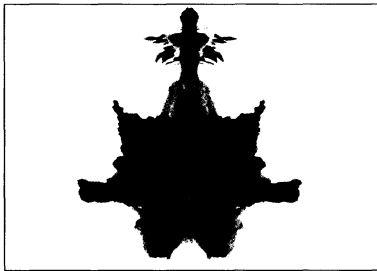
Plaat III

Plaat IV

Plaat V

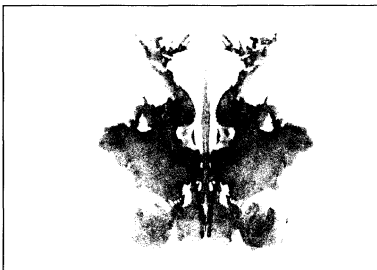
Plaat VI

Plaat VII

Plaat VIII

Plaat IX

Plaat X

BIJLAGE 1

EERSTE AFNAME – Samenvatting van de Structural Summary

(Opmerking: de betekenis van termen is gedeeltelijk uitgelegd in de paragraaf *Een gevals-beschrijving*. De sterretjes verwijzen naar de scores en variabelen die in de tekst aan de orde komen.)

Testdatum: 22-01-2003

1. Controlecluster

R=25		L=0.47	

EB = 4 : 0.0	EA = 4.0	EBPer = 4.0	
eb = 1 : 0	es = 1	*D = +1	
	Adj es = 1	Adj D = +1	

FM = 1*	SumC' = 0	SumT = 0	
m = 0	SumV = 0	SumY = 0	

2. Affectcluster

*FC:CF+C	= 0 : 2
Pure C	= 0
SumC' : *WSumC	= 0 : 0.0
Afr	= 0.39
S	= 0
Blends:R	= 1 : 25
CP	= 0

3. Interpersoonlijk cluster

*COP = 0	*AG = 0
GHR:PHR	= 4 : 2
*a:p	= 2 : 3
Food	= 0
SumT	= 0
Human Content	= 6
Pure H	= 4
PER	= 0
*Isolation Index	= 0.08

4. Ideatiecluster

a:p	= 2 : 3	Sum6	= 0
Ma:Mp*	= 1 : 3	Lvl-2	= 0
2AB+(Art+Ay)	= 0	WSum6	= 0
MOR	= 0	M-	= 1
		M none	= 0

5. Mediatiecluster

XA%	= 0.76
WDA%	= 0.79
X-%	= 0.16
S-	= 0
P	= 7
X+%	= 0.76
Xu%	= 0.00

6. Informatieverwerking

Zf	= 19
W:D:Dd	= 19:5:1
W : M	= 19 : 4
Zd	= -4.0
PSV	= 1
DQ+	= 4
DQv	= 2

7. Zelfgevoelcluster

*3r+(2)/R	= 1.24
*Fr+rF	= 10
SumV	= 0
FD	= 1
An+Xy	= 0
MOR	= 0
H:(H)+Hd+(Hd)	= 4 : 2

TWEEDE AFNAME

Testdatum: 06-07-2005

1. Controlecluster

R = 16		L = 1.67	

EB = 1 : 1.0	EA = 2.0	EBPer =	N/A
eb = 4 : 3	es = 7	*D =	-1
	Adj es = 6	Adj D =	-1

FM = 2*	SumC' = 2	SumT =	0
m = 2	SumV = 0	SumY =	1

2. Affectcluster

*FC:CF+C	= 2 : 0
Pure C	= 0
SumC' : *WSumC	= 2 : 1.0
Afr	= 0.60
S	= 0
Blends:R	= 3 : 16
CP	= 0

3. Interpersoonlijk cluster

*COP = 0	*AG = 2
GHR:PHR	= 2 : 1
*a:p	= 2 : 3
Food	= 0
SumT	= 0
Human Content	= 2
Pure H	= 2
PER	= 0
*Isolation Index	= 0.25

4. Ideatiecluster

a:p	= 2 : 3	Sum6	= 2
Ma:Mp*	= 1 : 0	Lvl-2	= 1
2AB+(Art+Ay)	= 1	WSum6	= 5
MOR	= 0	M-	= 0
		M none	= 0

5. Mediatiecluster

XA%	= 0.75
WDA%	= 0.75
X-%	= 0.25
S-	= 0
P	= 6
X+%	= 0.56
Xu%	= 0.19

6. Informatieverwerking

Zf	= 8
W:D:Dd	= 7:9:0
W : M	= 7 : 1
Zd	= -6.5
PSV	= 0
DQ+	= 3
DQv	= 0

7. Zelfgevoelcluster

*3r+(2)/R	= 0.19
*Fr+rF	= 0
SumV	= 0
FD	= 0
An+Xy	= 0
MOR	= 0
H:(H)+Hd+(Hd)	= 2 : 0